

Sociology of Education

Examining the Relationship Between the Impact of the Amount of Virtual Space Usage on Human Relations Among Students at Islamic Azad University, Shiraz Branch

Maryam Zafari^{1,2}, Keramatullah Rasekh³*, Alireza Biaban Navard Sarvestani⁴

1. PhD student Department of Communication Sciences, Shiraz Branch Islamic Azad University, Shiraz, Iran.
2. PhD student, Department of Communication Sciences, Fars Science and Research branch, Islamic Azad University, Fars, Iran
3. Associate Professor, Department of Sociology, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran (Corresponding Author).
4. Assistant Professor, Department of Political Science, Shiraz Branch Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** krasekh@gmail.com

Research Paper	Abstract
Receive: 2024/06/17 Accept: 2024/09/09 Published: 2024/09/25 Keywords: challenges, solutions, education, Roma students, research synthesis Article Cite: Zafari M, Rasekh K, Biaban Navard Sarvestani A.(2024). Examining the Relationship Between the Impact of the Amount of Virtual Space Usage on Human Relations Among Students at Islamic Azad University, Shiraz Branch, Sociology of Education. 10(3): 207-216.	Purpose: The use of the internet and virtual space has expanded to the extent that the current generation has been termed the "network generation." Thus, the aim of this study is to examine the relationship between the impact of the amount of virtual space usage on human relations among students at the Islamic Azad University, Shiraz Branch. Methodology: The research method used in this study is descriptive-correlational. The statistical population consists of all students at the Islamic Azad University, Shiraz Branch, in the academic year 2022-2023. A simple random sampling method was employed, and 378 students were selected from 19,619 using Cochran's formula. The research tool was a questionnaire evaluated on a five-point Likert scale. The validity of the questionnaire was reviewed and confirmed by experts, and its reliability was calculated using Cronbach's alpha, resulting in a score higher than 0.80. Statistical analysis was conducted using Pearson's correlation coefficient, independent one-sample t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and regression analysis. Findings: According to the results, the significance level and the correlation coefficient of $r = -0.714$ indicate a strong negative and inverse relationship between the amount of virtual space usage and the level of human relations among students. This suggests that as the hours of virtual space usage increase, the level of human relations among students decreases. Conclusion: The findings of this study indicate a significant relationship between the impact of virtual space usage on human relations among students at the Islamic Azad University, Shiraz Branch. The amount of virtual space usage can influence human relations among students.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

Detailed abstract

Purpose: The internet and virtual spaces have significantly transformed human interactions, particularly among younger generations, to the extent that the current generation has been labeled the "network generation" (Ahmed et al., 2020). Among university students, the increasing use of the internet and social media has sparked concerns about its potential negative effects on face-to-face interactions and human relationships (Alshwiah & Alaulamie, 2022). Studies have suggested that while virtual spaces provide opportunities for new types of social interactions, excessive use can diminish real-world relationships, leading to a reduction in interpersonal communication quality (Bedua et al., 2021; Brown et al., 2023). The impact of social media on students' relationships has been a growing topic of interest in recent years. For example, studies such as those by Balci and Karaman (2020) have highlighted how social media use, self-presentation, and narcissism can affect interpersonal dynamics, often leading to reduced direct social engagement. On the other hand, Barati et al. (2018) found that virtual social networks can facilitate the formation of social capital among university students, showing the nuanced role that virtual spaces play in shaping social behaviors. However, there is still a need for more research to comprehensively understand the negative impacts of virtual space usage on human relationships, particularly among university students, who are some of the most active users of these platforms (Lin et al., 2020). Therefore, this study aims to investigate the relationship between the extent of virtual space usage and the quality of human relationships among students at the Islamic Azad University, Shiraz Branch.

Methodology: The study used a descriptive-correlational research design to explore the relationship between virtual space usage and human relationships. The research population comprised all students of Islamic Azad University, Shiraz Branch, during the 2022-2023 academic year. A simple random sampling technique was employed to select 378 students from a total population of 19,619 students, following Cochran's formula. The primary data collection tool was a structured questionnaire designed on a five-point Likert scale. The validity of the questionnaire was reviewed and approved by experts, and its reliability was verified using Cronbach's alpha, which resulted in a score greater than 0.80. The collected data were analyzed using Pearson's correlation coefficient, independent one-sample t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and regression analysis to explore the relationship between the amount of virtual space usage and human relationships.

Findings: The results of this study reveal a significant negative correlation between the amount of virtual space usage and the quality of human relationships among the students ($r = -0.714$, $p < 0.05$). This suggests that as the hours of virtual space usage increase, the quality of human relationships among the students decreases. Specifically, students who reported higher usage of virtual space, such as social media and internet-based communication platforms, exhibited lower levels of face-to-face interaction with peers, family, and faculty members. The statistical analysis indicated that the majority of the sampled students spent an average of 4 to 6 hours daily using virtual spaces, which coincided with a marked reduction in the quality and frequency of their real-world social interactions. In addition, students who reported lower virtual space usage (less than 2 hours per day) demonstrated significantly stronger interpersonal relationships, characterized by more frequent and higher-quality face-to-face communications with those in their immediate social circles. The regression analysis further confirmed that virtual space usage is a strong predictor of the quality of human relationships, accounting for a 51% variance in relationship quality among students ($R^2 = 0.51$).

Conclusion: The findings of this study align with previous research that has established a negative relationship between virtual space usage and face-to-face social interaction quality. For instance, Bedua et al. (2021) and Alshwiah and Alaulamie (2022) both documented how extensive use of social media could undermine real-life human relationships by replacing physical interactions with virtual ones. These studies similarly observed a reduction in the quality of interpersonal communication, which was linked to excessive time spent online. This research also resonates with Lin et al. (2020), who found that prolonged use of smartphones and other internet-based devices could lead to the neglect of direct, human-to-human interactions. This phenomenon is largely attributed to the fact that virtual spaces, while offering convenience and accessibility, often lack the emotional depth and complexity found in real-world interactions (Balci & Karaman, 2020). The current study's findings that virtual space usage reduces

human interaction quality support this conclusion and highlight the need for balance in the use of such technologies. Additionally, the positive role that virtual spaces can play in social interactions should not be overlooked. Barati et al. (2018) demonstrated that when used appropriately, virtual social networks could foster the creation of new social capital, strengthening existing relationships and forming new connections. However, this benefit was not prominent in the present study, where excessive use of virtual spaces was more commonly associated with reduced human interaction quality. This highlights the importance of understanding not only the quantity but also the quality of virtual space usage. In conclusion, while virtual spaces offer numerous advantages for communication and connectivity, their overuse can negatively impact the quality of human relationships, particularly among university students. This study has provided further evidence of the negative relationship between virtual space usage and human interaction, aligning with prior research findings (Balci & Karaman, 2020; Lin et al., 2020). Future studies should continue exploring how to optimize the use of virtual spaces to enhance, rather than diminish, human relationships.

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

بررسی رابطه بین تأثیر میزان استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز

مریم ظفری^۱، کرامت الله راسخ^{۲*}، علی رضا بیابان نورد سروسنایی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم ارتباطات، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

۲. دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

۳. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

✉ ایمیل نویسنده مسئول: krasekh@gmail.com

چکیده	مقاله تحقیقاتی
هدف: زمینه و هدف: میزان استفاده از اینترنت و فضای مجازی چنان رو به گسترش است که نسل کنونی را نسل شبکه نام نهاده‌اند؛ لذا هدف مطالعه بررسی رابطه بین تأثیر میزان استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز است. روش‌شناسی: روش تحقیق پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ می‌باشند. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده و تعداد ۳۷۸ نفر از دانشجویان با استفاده از فرمول کوکران از بین ۱۹۶۱۹ دانشجو انتخاب شدند. ابزار تحقیق پرسشنامه بود که با طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت موردسنجش و ارزیابی قرار گرفت که روایی آن موردبررسی و به تأیید صاحب‌نظران رسیده و مقدار پایایی آن بعد از محاسبه به روش آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۸۰ می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل آماری از آزمون ضریب همبستگی پیرسون، آزمون تک نمونه‌ای مستقل، آنالیز واریانس یک‌طرفه و روش تحلیل رگرسیون استفاده شده است. یافته‌ها: با توجه به نتایج سطح معنی‌داری بین میزان استفاده از فضای مجازی و میزان روابط انسانی دانشجویان با ضریب همبستگی $r = 0.714$ - بیان می‌شود که بین میزان استفاده از فضای مجازی و میزان روابط انسانی دانشجویان رابطه معنی‌دار منفی و معکوس با شدت قوی برقرار است، یعنی با افزایش میزان ساعات استفاده از فضای مجازی، میزان روابط انسانی دانشجویان کاهش می‌یابد. نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج تحقیق حاضر مشخص گردید که بین تأثیر میزان استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز رابطه معناداری وجود دارد و میزان استفاده از فضای مجازی می‌تواند بر روابط انسانی در بین دانشجویان تأثیرگذار باشد.	دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۸ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۹ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۰۴ واژگان کلیدی: فضای مجازی، روابط انسانی، میزان استفاده، دانشجویان. استناد مقاله: ظفری م، راسخ ک، بیابان نورد سروسنایی ع. (۱۴۰۳). بررسی رابطه بین تأثیر میزان استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۰ (۳): ۲۱۶-۲۰۷.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

فضای مجازی و اینترنت به عنوان ابزاری قدرتمند در دسترس نسل جدید قرار گرفته است و تغییرات گسترده‌ای در روابط اجتماعی و انسانی ایجاد کرده است. امروزه اینترنت نه تنها به عنوان منبعی برای اطلاعات و ارتباطات، بلکه به عنوان بستری برای شکل‌گیری تعاملات جدید و حتی تغییر شکل روابط بین افراد شناخته می‌شود (Asdolahzadeh et al., 2021; Delghandi et al., 2024; Faghiharam, 2019; Shariati et al., 2024). یکی از ابعاد مهم فضای مجازی، استفاده از آن در میان دانشجویان است که به عنوان یک گروه عمده از کاربران این فضا، تأثیرات گوناگونی بر روابط انسانی آن‌ها بر جای گذاشته است (Brown et al., 2023).

افزایش استفاده از اینترنت و فضای مجازی در میان دانشجویان به‌خصوص در دوران پاندمی کووید-۱۹، نیازمند بررسی دقیق‌تری در مورد تأثیرات آن بر روابط انسانی است (Nyarko & Serwornoo, 2022). پژوهش‌ها نشان داده‌اند که استفاده بیش از حد از فضای مجازی می‌تواند به کاهش روابط حضوری و مستقیم میان افراد منجر شود و جایگزینی برای تعاملات رو در رو گردد (Alshwiah & Alaulamie, 2022). در این راستا، بررسی نقش فضای مجازی در کاهش یا تقویت روابط انسانی میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، به‌ویژه در قالب پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مانند مطالعه حاضر، اهمیت ویژه‌ای دارد (Ahmed et al., 2020).

مطالعات قبلی نشان داده‌اند که افزایش استفاده از رسانه‌های اجتماعی و فضای مجازی می‌تواند تأثیرات متفاوتی بر عملکرد تحصیلی و اجتماعی دانشجویان داشته باشد. برای مثال، مطالعه‌ای در زمینه تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان نشان داد که استفاده بیش از حد از این فضا منجر به کاهش تعاملات واقعی و روابط انسانی در میان دانشجویان می‌شود (Bedua et al., 2021). این موضوع نشان می‌دهد که فضای مجازی با همه مزایای خود، می‌تواند به کاهش کیفیت روابط انسانی و تعاملات اجتماعی در دنیای واقعی منجر شود (Anopchand, 2024).

از سویی دیگر، استفاده از فضای مجازی در برخی موارد می‌تواند بهبود روابط انسانی را نیز به همراه داشته باشد. برای مثال، برخی از پژوهش‌ها نشان داده‌اند که فضای مجازی می‌تواند فرصت‌هایی برای ایجاد و تقویت روابط اجتماعی جدید فراهم کند و افراد را از لحاظ روان‌شناختی بهبود بخشد (Balci & Karaman, 2020). با این حال، افزایش استفاده از اینترنت و فضای مجازی، همواره با کاهش تعاملات حضوری و مستقیم همراه بوده است که ممکن است تأثیرات منفی بر روابط انسانی داشته باشد (Capacho, 2015, 2017).

از جنبه دیگر، استفاده از فناوری‌های مجازی مانند واقعیت مجازی و آزمایشگاه‌های مجازی نیز به عنوان ابزارهای نوین آموزشی در دانشگاه‌ها مطرح شده است که به بهبود تجربه آموزشی و افزایش تعاملات مجازی میان دانشجویان کمک می‌کند (Brown et al., 2023). این ابزارها به‌ویژه در دوره‌های عملی و تخصصی مورد استفاده قرار می‌گیرند و به دانشجویان اجازه می‌دهند تا در فضایی تعاملی و مجازی، مهارت‌های خود را توسعه دهند (Akçay, 2023).

مطالعاتی در زمینه بررسی تأثیر فضای مجازی بر روابط انسانی میان دانشجویان دانشگاه‌های مختلف نشان می‌دهد که افزایش استفاده از فضای مجازی به‌طور مستقیم با کاهش تعاملات حضوری و اجتماعی دانشجویان در ارتباط است (Mirmoghtadaie & Mohammadimehr, 2020). این امر به‌ویژه در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز که بخشی از جامعه آماری پژوهش حاضر هستند، نیز صادق است (Barati et al., 2018).

در همین راستا، پژوهش‌هایی که به بررسی تأثیرات استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی پرداخته‌اند، نشان می‌دهند که هرچه میزان استفاده از فضای مجازی بیشتر باشد، دانشجویان از روابط واقعی و حضوری فاصله می‌گیرند (Saeed, 2020). این موضوع نه تنها به کاهش کیفیت روابط انسانی منجر می‌شود، بلکه ممکن است به عنوان یکی از عوامل کاهش تعاملات اجتماعی و فردی در نظر گرفته شود (Lin et al., 2011; Lin et al., 2020; Lin et al., 2021).

پژوهش‌های مختلف در این زمینه به نتایج متفاوتی دست یافته‌اند. برای مثال، مطالعه‌ای نشان داد که دانشجویانی که زمان بیشتری را در فضای مجازی سپری می‌کنند، نسبت به سایر دانشجویان کمتر به روابط حضوری اهمیت می‌دهند و این مسئله به کاهش تعاملات اجتماعی منجر می‌شود (Lin et al., 2011). از سوی دیگر، برخی مطالعات به این نتیجه رسیده‌اند که فضای مجازی می‌تواند به ایجاد ارتباطات جدید و گسترش شبکه‌های اجتماعی کمک کند، اما این ارتباطات اغلب فاقد عمق عاطفی و کیفیت تعاملات حضوری هستند (Cristóbal et al., 2015). نتایج برخی از مطالعات نیز نشان داده‌اند که استفاده از فضای مجازی می‌تواند تأثیرات مثبتی بر بهبود روابط اجتماعی داشته باشد، به شرطی که از آن به‌درستی استفاده شود و تعادل مناسبی میان استفاده از این فضا و تعاملات حضوری برقرار گردد (Barati et al., 2018). بنابراین، این پرسش همچنان باقی است که چگونه می‌توان از فضای مجازی به‌عنوان ابزاری مؤثر برای بهبود روابط انسانی استفاده کرد و در عین حال از تأثیرات منفی آن جلوگیری کرد.

این پژوهش با هدف بررسی رابطه بین تأثیر میزان استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز انجام شده است. با توجه به افزایش استفاده از فضای مجازی در میان دانشجویان و تأثیرات گوناگون آن بر روابط انسانی، بررسی این موضوع از اهمیت بالایی برخوردار

است. یافته‌های پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که استفاده از فضای مجازی می‌تواند به کاهش تعاملات حضوری و اجتماعی میان دانشجویان منجر شود، اما در برخی موارد نیز ممکن است به تقویت روابط اجتماعی جدید کمک کند (Asencios-Trujillo, 2024). بر اساس پیشینه ذکر شده و با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش به بررسی رابطه بین میزان استفاده از فضای مجازی و روابط انسانی در بین دانشجویان پرداخته و تلاش دارد تا پاسخی مناسب برای این پرسش ارائه دهد که آیا افزایش استفاده از فضای مجازی به‌طور مستقیم به کاهش کیفیت روابط انسانی منجر می‌شود یا اینکه می‌توان از آن به‌عنوان ابزاری برای تقویت این روابط بهره برد؟

روش‌شناسی

این پژوهش با رویکردی کمی انجام شد. هدف پژوهش بررسی دانش کاربردی در یک زمینه خاص است، بنابراین می‌توان آن را در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار داد. ماهیت این پژوهش تبیینی است. به دلیل استفاده از روش جمع‌آوری اطلاعات در ردیف پژوهش‌های توصیفی-پیمایشی قرار می‌گیرد. برای تدوین مبانی و الگوی نظری تحقیق از مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شد. قلمرو مکانی این پژوهش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز و قلمرو موضوعی آن بررسی رابطه بین استفاده از فضای مجازی و روابط انسانی در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ تشکیل می‌دهند. طبق آماري که از مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز اخذ شده، تعداد دانشجویان ۱۹۶۱۹ نفر در کلیه مقاطع و رشته‌ها می‌باشد. نمونه آماری در این تحقیق شامل ۳۷۸ نفر است که از طریق فرمول کوکران، به‌دست‌آمده است. روش نمونه‌گیری مورد استفاده با توجه به در اختیار داشتن مشخصات مربوط به تمام اعضای جامعه، نمونه‌گیری تصادفی ساده بود. در این تحقیق نیز به دلیل سهولت اجرا به‌منظور گردآوری داده‌ها از فن پرسش‌نامه استفاده شد. سؤالات پرسشنامه تحقیق حاضر از طیف لیکرت تشکیل شده است و حاوی گوی‌های در مورد متغیرهای مستقل نظیر میزان استفاده از فضای مجازی، گروه‌های مختلف سنی، تفاوت جنسیتی و مقاطع تحصیلی است. متغیر میزان روابط انسانی به‌عنوان متغیر وابسته می‌باشد. پرسشنامه با توجه به متغیرهای مستقل و وابسته و فرضیات تحقیق و مطالعات پیشین تهیه شد که شامل دو قسمت سؤالات توصیفی و سؤالات تخصصی است که بخش سؤالات تخصصی دارای ۵ گزینه (نظری ندارم، کاملاً مخالف، مخالف، موافق، کاملاً موافق) می‌باشد. جهت ارزیابی اعتبار و پایایی ابزار سنجش، پرسش‌نامه در اختیار اساتید راهنما و مشاور قرار گرفت تا روایی و اعتبار گوی‌ها و سنجه‌های مندرج در پرسشنامه مورد بررسی و تحلیل و در نهایت تأیید گردد. همچنین برای سنجش پایایی مقیاس اندازه‌گیری از آزمون مقدماتی استفاده شد. در این روش گویه‌ها و سنجه‌های مندرج در پرسشنامه در یک نمونه مشابه از جامعه آماری تحقیق حاضر به تعداد ۳۵ نفر از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، به‌طور تصادفی توزیع شد. پس از جمع‌آوری داده‌های پرسشنامه‌ها جهت تعیین میزان آلفای کرونباخ از نرم‌افزار اس پی اس اس استفاده شد. متغیرها در دو بعد روابط انسانی و استفاده از فضای مجازی مورد سنجش قرار گرفت که نتایج حاصله نشان داد که در بعد متغیر استفاده از فضای مجازی آلفا ۰/۸۹ به دست آمد؛ و میزان آلفا در روابط انسانی ۰/۸۵ محاسبه شد و آلفای ترکیبی هر دو بعد ۰/۸۷ محاسبه گردید.

یافته‌ها

به‌منظور بررسی روابط میان متغیرهای تحقیق از آمار توصیفی استفاده گردید. همان‌گونه که در جدول ۱ دیده می‌شود ۱۸/۳ درصد از دانشجویان در اینستاگرام عضویت دارند و ۳۵/۱۸ درصد از دانشجویان در تلگرام عضویت دارند و ۲۷/۷۰ درصد از دانشجویان در واتس آپ عضویت دارند و ۱۶ درصد از دانشجویان در یوتیوب عضویت دارند. ۱۶/۶ درصد از دانشجویان در فیس بوک عضویت دارند. اغلب دانشجویان در تلگرام عضویت دارند.

جدول ۱. جدول توزیع فراوانی متغیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی

متغیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی	فراوانی	درصد فراوانی
اینستاگرام	۷۱	۱۸/۳
تلگرام	۱۳۳	۳۵/۱۸
واتس آپ	۱۰۵	۲۷/۷۰
یوتیوب	۶	۱/۶
فیس بوک	۶۳	۱۶/۶
جمع	۳۷۸	۱۰۰

همان‌گونه که در جدول ۲ دیده می‌شود ۴۳٫۹ درصد از دانشجویان کمتر از یک ساعت و ۷٫۴ درصد از دانش‌آموزان بین ۱ الی ۲ ساعت و ۲۲٫۵ درصد از دانشجویان بین ۲ الی ۴ ساعت و ۱۵٫۳ درصد از دانشجویان بین ۳ الی ۴ ساعت و ۱۰٫۸ درصد از دانشجویان بیش از ۵ ساعت از شبکه‌های اجتماعی (علمی و غیرعلمی) استفاده می‌کنند.

جدول ۲. جدول توزیع فراوانی متغیر ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی (علمی و غیرعلمی)

متغیر ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی (علمی و غیرعلمی)	فراوانی	درصد فراوانی
کمتر از یک ساعت	166	43.9
بین ۱ الی ۲ ساعت	28	7.4
بین ۲ الی ۳ ساعت	85	22.5
بین ۳ الی ۴ ساعت	58	15.3
بیش از ۵ ساعت	41	10.8
جمع	378	100.0

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود سطح معنی‌داری مقادیر z برای متغیرهای مستقل و وابسته در کل نمونه بالاتر از پنج‌صدم می‌باشد که معنی‌دار نمی‌باشد و در نتیجه نرمال بودن نمره‌های متغیرهای وابسته تأیید می‌گردد.

جدول ۳. مقادیر z حاصل از آزمون کولموگروف-اسمیرنف برای متغیرهای وابسته و مستقل در کل نمونه

متغیر	مقدار z	سطح معنی‌داری
فضای مجازی	۰/۸۳۰	۰/۱۶۰
روابط انسانی	۰/۷۴۰	۰/۱۹۰

با توجه به آزمون ضریب همبستگی سطح معنی‌داری بین میزان استفاده از فضای مجازی و میزان روابط انسانی دانشجویان برابر با $\text{sig} = ۰,۰۰۰$ و با ضریب همبستگی $r = -۰/۷۱۴^{**}$ بیان می‌شود که بین میزان استفاده از فضای مجازی و میزان روابط انسانی دانشجویان رابطه معنی‌دار منفی و معکوس با شدت قوی برقرار است، یعنی با افزایش میزان ساعات استفاده از فضای مجازی، میزان روابط انسانی دانشجویان کاهش می‌یابد که در جدول ۴ مشاهده می‌شود.

جدول ۴. جدول ضریب همبستگی پیرسون بین میزان استفاده از فضای مجازی و میزان روابط انسانی

متغیر	همبستگی پیرسون	آماره همبستگی
فضای مجازی و روابط انسانی	ضریب همبستگی	$-۰/۷۱۴^{**}$
	سطح معناداری	۰/۰۰۰
	تعداد	۳۷۸

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که بین میزان استفاده از فضای مجازی و روابط انسانی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز رابطه منفی و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، با افزایش ساعات استفاده از فضای مجازی، میزان روابط انسانی دانشجویان کاهش می‌یابد. این یافته با مطالعات پیشین در این زمینه همخوانی دارد. به عنوان مثال، پژوهش Bedua و همکاران (۲۰۲۱) نشان داد که استفاده گسترده از رسانه‌های اجتماعی و فضای مجازی به کاهش تعاملات حضوری میان دانشجویان منجر می‌شود (Bedua et al., 2021). این نتایج نشان می‌دهد که دانشجویانی که زمان بیشتری را در فضای مجازی صرف می‌کنند، کمتر به تعاملات رو در رو اهمیت می‌دهند و این امر می‌تواند کیفیت روابط انسانی آن‌ها را کاهش دهد.

مطالعه حاضر همچنین با یافته‌های پژوهش Alshwiah و (2022) Alaulamie هم‌راستا است که در آن به ارتباط بین استفاده از رسانه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی و اجتماعی دانشجویان پرداخته شده است (Alshwiah & Alaulamie, 2022). این پژوهش نشان داد که دانشجویانی که زمان بیشتری را در فضای مجازی سپری می‌کنند، کمتر تمایل به برقراری روابط حضوری دارند و این امر ممکن است به کاهش کیفیت روابط اجتماعی آن‌ها منجر شود. یافته‌های این پژوهش نیز نشان‌دهنده این است که فضای مجازی به‌ویژه در میان دانشجویان می‌تواند به عنوان یک عامل محدودکننده در تعاملات حضوری عمل کند.

از سوی دیگر، نتایج مطالعه حاضر با پژوهش Ahmed و همکاران (۲۰۲۰) همخوانی دارد که نشان داد استفاده از فضای مجازی می‌تواند به کاهش سرمایه اجتماعی و رفاه روانی منجر شود (Ahmed et al., 2020). این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که هرچه میزان استفاده از فضای مجازی بیشتر باشد، دانشجویان تمایل کمتری به برقراری تعاملات اجتماعی حضوری دارند و این امر می‌تواند تأثیرات منفی بر روابط انسانی داشته باشد. در همین راستا، مطالعه‌ای دیگر توسط Balci و (2020) Karaman نیز به بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی و فضای مجازی در کاهش تعاملات حضوری و افزایش نارسیم پرداخته است که نتایج آن نیز با یافته‌های این پژوهش هم‌سو است (Balci & Karaman, 2020).

مطالعات دیگر نیز به تأثیرات منفی استفاده از فضای مجازی بر روابط انسانی اشاره کرده‌اند. برای مثال، پژوهش Lin و همکاران (۲۰۲۰) نشان داد که استفاده بیش از حد از تلفن‌های هوشمند و فضای مجازی می‌تواند به کاهش تعاملات اجتماعی و روابط حضوری میان دانشجویان منجر شود (Lin et al., 2020). این مطالعه همچنین به تأثیرات منفی استفاده از فضای مجازی بر سلامت روانی دانشجویان پرداخته است که با نتایج مطالعه حاضر هم‌خوانی دارد. در همین راستا، پژوهش دیگری توسط Yasamin (2021) نشان داد که استفاده گسترده از فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی می‌تواند به کاهش خلاقیت و تعاملات اجتماعی میان دانشجویان منجر شود که این نتایج نیز با یافته‌های پژوهش حاضر تطابق دارد (Yasamin, 2021).

در مقابل، برخی مطالعات نشان داده‌اند که فضای مجازی می‌تواند در برخی موارد به تقویت روابط اجتماعی و ایجاد ارتباطات جدید کمک کند. برای مثال، پژوهش Barati و همکاران (۲۰۱۸) به این نتیجه رسید که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند به تقویت سرمایه اجتماعی و ایجاد ارتباطات جدید میان دانشجویان منجر شود (Barati et al., 2018). این پژوهش نشان داد که استفاده معقول از فضای مجازی می‌تواند فرصت‌هایی برای ایجاد روابط اجتماعی جدید فراهم کند. هرچند نتایج مطالعه حاضر نشان‌دهنده رابطه منفی میان استفاده از فضای مجازی و روابط انسانی است، اما نمی‌توان نقش مثبت فضای مجازی در ایجاد ارتباطات جدید را نیز نادیده گرفت.

مطالعه دیگری توسط Asencios-Trujillo (2024) نشان داد که استفاده از سیستم‌های مجازی آموزشی می‌تواند به بهبود روابط میان دانشجویان و افزایش تعاملات مجازی کمک کند (Asencios-Trujillo, 2024). هرچند که این نوع تعاملات ممکن است از نظر عمق عاطفی و کیفیت با تعاملات حضوری قابل مقایسه نباشد، اما فضای مجازی می‌تواند بستر مناسبی برای ایجاد ارتباطات جدید و تقویت شبکه‌های اجتماعی باشد. این یافته‌ها نشان می‌دهد که استفاده از فضای مجازی می‌تواند دو رویه متفاوت داشته باشد؛ از یک سو به کاهش روابط حضوری منجر شود و از سوی دیگر فرصت‌هایی برای ایجاد روابط جدید فراهم کند.

در همین راستا، پژوهش Brown و همکاران (۲۰۲۳) نشان داد که استفاده از فناوری‌های مجازی مانند واقعیت مجازی در آموزش می‌تواند به تقویت روابط انسانی و افزایش تعاملات مجازی میان دانشجویان کمک کند (Brown et al., 2023). این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که استفاده معقول از فضای مجازی و فناوری‌های مرتبط با آن می‌تواند به بهبود تعاملات اجتماعی و تقویت روابط انسانی منجر شود، اما استفاده بیش از حد از این فضا می‌تواند تأثیرات منفی بر روابط حضوری داشته باشد. بنابراین، مهم است که تعادلی میان استفاده از فضای مجازی و تعاملات حضوری برقرار شود تا تأثیرات منفی آن بر روابط انسانی کاهش یابد.

یکی از محدودیت‌های اصلی این پژوهش، استفاده از پرسشنامه به عنوان ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها است. اگرچه روایی و پایایی پرسشنامه تأیید شده است، اما ممکن است پاسخ‌های دانشجویان تحت تأثیر عوامل مختلفی مانند نگرش‌ها و تجربیات شخصی قرار گرفته باشد که می‌تواند به تورش پاسخ‌ها منجر شود. همچنین، این پژوهش تنها در یک دانشگاه خاص (دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز) انجام شده است که ممکن است نتایج آن به دیگر دانشگاه‌ها و مناطق جغرافیایی تعمیم‌پذیر نباشد.

علاوه بر این، استفاده از روش توصیفی و همبستگی در این پژوهش ممکن است محدودیت‌هایی در بررسی علّیت میان متغیرها ایجاد کرده باشد. این پژوهش تنها به بررسی رابطه بین میزان استفاده از فضای مجازی و روابط انسانی پرداخته است و نمی‌تواند به‌طور مستقیم به علل و پیامدهای این رابطه اشاره کند. در نهایت، محدودیت دیگری که باید مد نظر قرار گیرد، نادیده گرفتن متغیرهای میانجی و تعدیل‌گر است که ممکن است بر رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته تأثیرگذار باشند.

با توجه به محدودیت‌های مطرح‌شده، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آینده با استفاده از روش‌های تجربی و طولی به بررسی رابطه میان استفاده از فضای مجازی و روابط انسانی بپردازند تا بتوانند به‌طور دقیق‌تر به بررسی علل و پیامدهای این رابطه بپردازند. همچنین، می‌توان متغیرهای میانجی و تعدیل‌گر مانند سرمایه اجتماعی، رفاه روانی و نوع استفاده از فضای مجازی را در پژوهش‌های آتی مورد بررسی قرار داد تا دیدگاه جامع‌تری در این زمینه به دست آید.

پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی، به بررسی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر دیگر جنبه‌های زندگی دانشجویان مانند سلامت روان، عملکرد تحصیلی و کیفیت زندگی پرداخته شود. همچنین، می‌توان با استفاده از ابزارهای کیفی مانند مصاحبه‌های عمیق و تحلیل محتوا، به بررسی تجربیات و نگرش‌های دانشجویان نسبت به استفاده از فضای مجازی و تأثیرات آن بر روابط انسانی پرداخت.

برای بهبود روابط انسانی در میان دانشجویان، پیشنهاد می‌شود که دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی در زمینه استفاده بهینه از فضای مجازی برگزار کنند. این برنامه‌ها می‌توانند به دانشجویان کمک کنند تا به تعادلی مناسب میان استفاده از فضای مجازی و تعاملات حضوری دست یابند. همچنین، ایجاد فضاهای تعاملی و اجتماعی در محیط دانشگاه می‌تواند به تقویت روابط انسانی و کاهش وابستگی به فضای مجازی کمک کند. علاوه بر این، استفاده از فناوری‌های مجازی به عنوان ابزارهای آموزشی می‌تواند به بهبود تجربه یادگیری دانشجویان و تقویت تعاملات اجتماعی آن‌ها کمک کند. با این حال، مهم است که استفاده از این فناوری‌ها به گونه‌ای تنظیم شود که به روابط انسانی حضوری آسیبی وارد نشود.

تشکر و قدرانی

بدین وسیله پژوهشگران از شرکت‌کنندگان در پژوهش به دلیل مشارکت فعال در پژوهش و از مسئولان آن‌ها به دلیل موافقت جهت انجام پژوهش و انجام پرسشنامه تقدیر و تشکر می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

- Ahmed, S. K., Khan, M. M., Khan, R. A., & Mujtaba, B. G. (2020). The Relationship Between Social Capital and Psychological Well-Being: The Mediating Role of Internet Marketing. *Marketing and Management of Innovations*(1), 40-53. [DOI]
- Akçay, A. (2023). Effects of Computer Usage to Support 4th Grader Mathematics Learning: Comparative Study. *Pedagogical Research*, 8(1), em0139. [DOI]
- Alshwiah, A. A., & Alaulamie, L. (2022). Social Media Usage and Its Association With Students' Performance and Attitude In Saudi Arabia. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 15(2), 355-368. [DOI]
- Anopchand, P. H. Z. R. D. (2024). The Impact of Social Media on Hospitality and Tourism Management Students' Academic Performance. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 14(2). [DOI]
- Asdolahzadeh, P., Sadeghi, J., & Abbasi Asfajir, A. A. (2021). Modeling the Structural Equations of Mode Metacognition with a Tendency to Cyberspace Mediated by Self-efficacy in Gifted Students [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 4(2), 14-23. [DOI]
- Asencios-Trujillo, L. (2024). Virtual Assistance System for Teaching Physics Experiments in University Students. *Journal of Advanced Research in Applied Sciences and Engineering Technology*, 40(1), 109-117. [DOI]
- Balcı, Ş., & Karaman, S. Y. (2020). Instagram Bağımlılığının Belirleyicileri Olarak Sosyal Medya Kullanımı, Benlik Sunumu, Narsisizm Ve Özsaygı: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 1213-1239. [DOI]
- Barati, M., Heidari-Moghis, F., Moeini, B., Babamiri, M., Afshari, M., Saati-Asr, M., Kalantarnia, G., Eslami, S., & Ostad-Abdollahpour, A. (2018). Motivations to Use Mobile Virtual Social Networks and Their Related Social Capital Among College Students: A Cross-Sectional Study. *Avicenna Journal of Neuro Psych Physiology*, 151-158. [DOI]
- Bedua, A. B. S., V, Bengan, C. V. P., Erich, P., Goleng, D. J. G., Posanso, R. G. D., Pueblo, C. T., & Abusama, H. (2021). Social Media on the Students' Academic Performance. *Indonesian Journal of Educational Research and Technology*, 1(2), 41-44. [DOI]
- Brown, K., Heise, N., Eitel, C., Nelson, J. N., Garbe, B. A., Meyer, C., Ivie, K. R., & Clapp, T. R. (2023). A Large-Scale, Multiplayer Virtual Reality Deployment: A Novel Approach to Distance Education in Human Anatomy. *Medical Science Educator*, 33(2), 409-421. [DOI]
- Capacho, J. (2015). Representative Model of the Learning Process in Virtual Spaces Supported by ICT. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 16(1). [DOI]
- Capacho, J. (2017). Assessment of Student Learning in Virtual Spaces, Using Orders of Complexity in Levels of Thinking. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 179-179. [DOI]
- Cristóbal, J., Asensio-Pérez, J. I., Martínez-Monés, A., Prieto, L. P., Abellán, I. M. J., & Dimitriadis, Y. (2015). Bucket-Server: A System for Including Teacher-Controlled Flexibility in the Management of Learning Artifacts in Across-Spaces Learning Situations. 518-521. [DOI]
- Delghandi, M., karimi, M., Nodehi, H., & Cherabin, M. (2024). Designing an Efficient Virtual Education Pattern in Farhangian University. *Sociology of Education*, 10(1), 280-294. [DOI]
- Faghiharam, B. (2019). The Relationship between Social Health and Social Networks using among Female Student's Parent [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 2(1), 150-160. [DOI]
- Lin, M. C., Tutwiler, M. S., & Chang, C. Y. (2011). Exploring the Relationship Between Virtual Learning Environment Preference, Use, and Learning Outcomes in 10th Grade Earth Science Students. *Learning Media and Technology*, 36(4), 399-417. [DOI]
- Lin, M. L., Wang, W., Liao, C.-C., Luo, Y.-J., & Kao, C.-C. (2020). Examining the Relationship Between Cellphone Use Behavior, Perceived Exercise Benefit and Physical Exercise Level Among University Students in Taiwan. *Healthcare*, 8(4), 556. [DOI]
- Lin, W., Chou, J.-T., Charette, J. R., Metz, M. J., Harris, B. T., & Choi, N. (2018). Creating Virtual 3 dimensional Models for Teaching Pre clinical Tooth Preparation: Students' Usages and Perceptions. *European Journal of Dental Education*, 22(3). [DOI]
- Mirmoghtadaie, Z., & Mohammadimehr, M. (2020). Student Support System in Virtual Learning Environment for Medical Education: McKenna Content Analysis Method. [DOI]
- Nyarko, J., & Serwornoo, M. Y. W. (2022). COVID-19 and Mass Media Education: An Evaluation of the Transition From Brick-and-Mortar Learning to Virtual Space. *Journal of Creative Communications*, 17(3), 251-269. [DOI]
- Saeed, R. (2020). Offline Versus Virtual Socialization Patterns and Smartphone: A Study of Pakistani Youth. *Pakistan Social Sciences Review*, 4(II), 384-396. [DOI]
- Shariati, F., Niazazari, K., & Jabbary, N. (2024). Presenting a Model for Virtual Education Considering Educational Equity with a Phenomenological Approach in Schools of Golestan Province [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(1), 66-78. [DOI]
- Yasamin, A. (2021). Students' Creativity in Virtual vs. Classroom Courses on The Basis of Their Personality Traits: A Prediction Study. *The Electronic Journal of E-Learning*, 18(6). [DOI]